

HEYKƏLTƏRAŞ TALEYİ

Zeynalabdin Əliyev

rak edən Azərbaycan nümayəndə heyəti ilə görüşündən sonra onlar seçdikləri ixtisasa yiyələnmək arzusu ilə Avropanın müxtəlif şəhərlərinə yola düşdülər. Cəmiyi iki ay yarımından sonra Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin XI Ordu tərəfindən işğalı şirin arzularla yaşayan gənclərin gələcək taleyini cavabı bilinməyən suallara bələdi. Yeni hökumətdə yer alan və xalqın gələcəyini düşünən N.Nərimanovun davamlı səylərindən sonra sovet hökuməti həmin gənclərin təhsil haqqını öz üzərinə götürməyə qərar versə də, 1922-ci ildə onun Moskvaya yeni işə keçirilməsindən sonra Avropada təhsil alan tələbələrə münasibət yenidən dəyişdi. O vaxt sonralar bütün SSRİ-ni bürüyəcək dəhşətli repressiya dalğası mövcud olmasa da, artıq iyirminci illərdə ilk işartıları görünməkdə idi. Elə xaricdə oxuyan gənclərin kommunist rejiminə nə qədər sədaqətli olub-olmaması məsələsinin gündəliyə gətirilməsi də dolayısı ilə təzyiq sayıla bilərdi. Qərib ölkələrdə maddi sıxıntılarla baş-başa qalan bu tələbələrin əksəriyyətinin təhsildən uzaqlaşmış bir qarın çörəyə möhtac qalmaları, bunun üçün ən ağır işləri görməyə məcbur olmaları, həbsxanaya düşmələri, ən nəhayət, çətinliklərə dözməyərək intihar etmələri də baş verənlərin acı nəticələri idi.

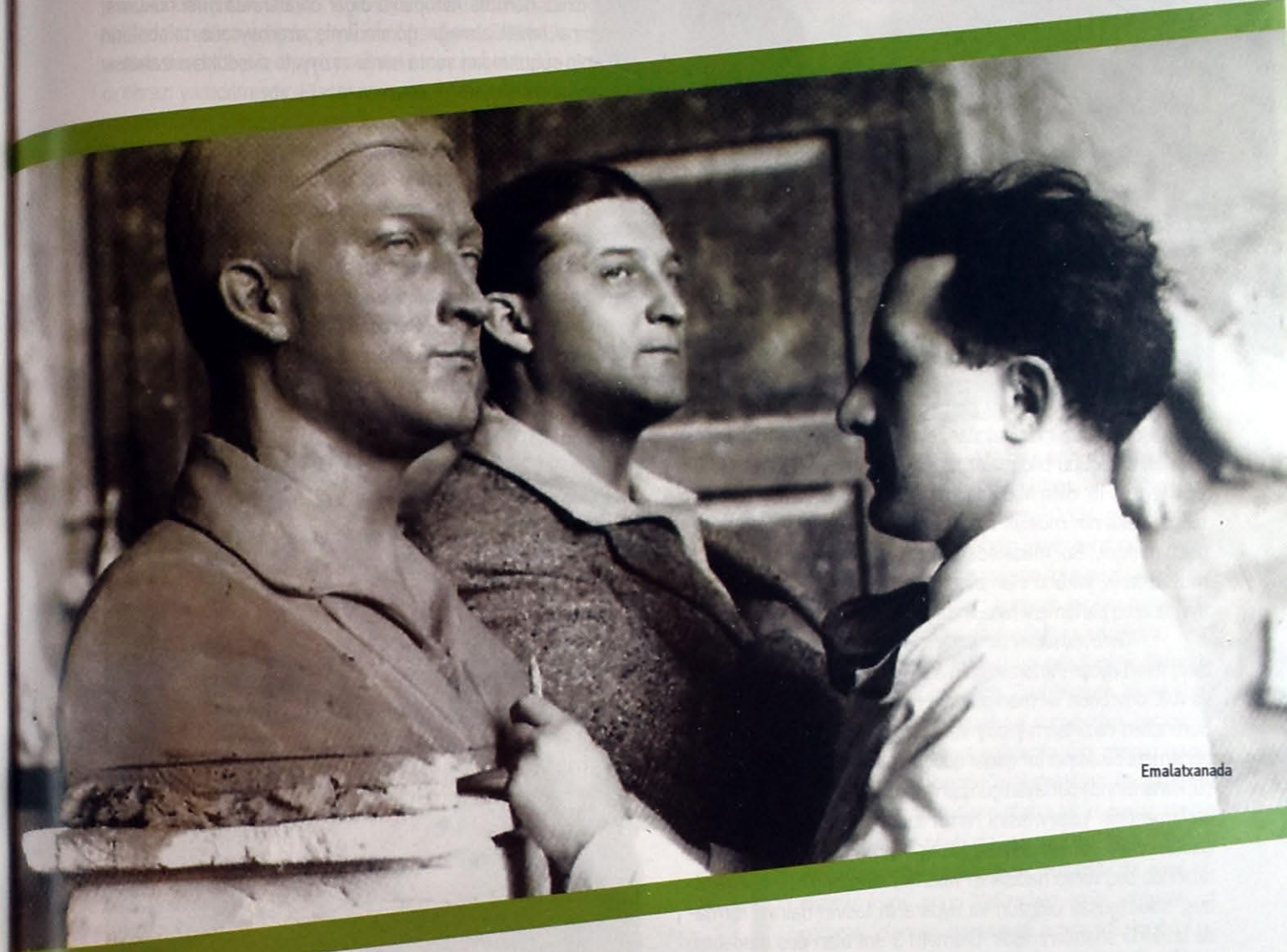
“ Bu qədər məhrumiyyətlərə sinə gərib təhsillərini başa vuranların vətənə qayıtdığı halda repressiya qurbanına çevrilmələri isə kommunist-bolşevik rejiminin xalqına xeyir vermək arzusu ilə yaşayanlara verdiyi “dəyər”in göstəricisi sayılmalıdır. İşıqlı arzuları doğma vətən torpağından çox-çox uzaqlarda ağılaşmaz çətinliklərə tuş gələn həmin gənclərdən biri də İtaliyaya heykəltəraşlıq peşəsinə yiyələnməyə yollanan Zeynalabdin Əliyev olmuşdur...”

Öncədən deyək ki, Zeynalabdin Hacığa bəy oğlu (1894-1950-ci illər) Əliyev Avropaya göndərilən gənclərin sırasında olmasaydı belə, onun adı Azərbaycan tarixində yaşayacaqdı. Bunu şərtləndirən səbəb onun hələ Bakıda ikən Cümhuriyyətin ilk

dövlət atributlarının yaradılması üçün elan olunmuş müsabiqədə iştirakı, müstəqillik dövrünün ilk medallarının və poçt markalarının müəllifi olması idi...

Əgər onun üzərindən sirr qatı hələ də götürülməyən bioqrafiyasına nəzər salsaq, onda gələcək heykəltəraşın 1894-cü ilin 24 aprelində Bakıda tacir Kərbəlayı Hacığa bəy Əliyevin ailəsində anadan olduğunu öyrənərik. Uşaqlıqdan incəsənətə olan marağını rəsm çəkməklə yanaşı, həm də ağacoyma və heykəltəraşlıq sahəsində göstərən Zeynalabdin 1915-ci ildə realni məktəbi bitirəndən sonra atasının təkidi ilə elə həmin ildə Moskva Kom-

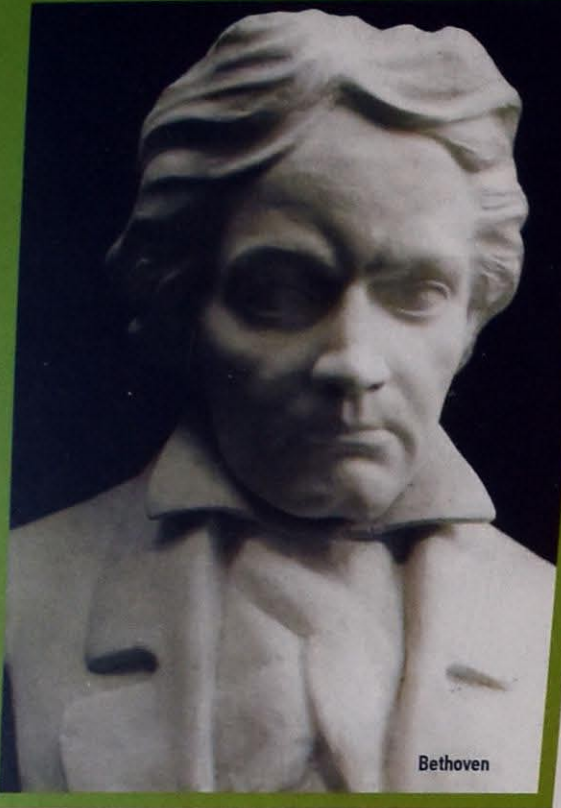
vəzifəsində fəaliyyətə başlaması ona həm də rəssamlıq və heykəltəraşlıqla məşğul olmağa imkan verir. Elə nazirlikdəki fəaliyyətinin ilk dövrlərində Zeynalabdin Əliyev müstəqillik qazanmış dövlətin milli atributların hazırlanması ilə əlaqədar elan etdiyi müsabiqələrin iştirakçısı olur. Bu mənada, onun müxtəlif dövlət atributlarının yaradılmasına xüsusi önəm verən AXC-nin Dövlət gerbinin və gerbli möhürün yaradılması üçün 23 mart 1919-cu ildə elan etdiyi müsabiqədə və medalların, eləcə də poçt markalarının yaradılmasında iştirakını qeyd etmək lazımdır. Dövlət bayrağının eskizi o vaxtlar 9 noyabr 1918-ci ildə AXC-nin

Emalaxanada

mersiya İnstitutuna qəbul olunur. 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması xəbərini sevinclə qarşılayan Zeynalabdin Bakıya qayıtmağa qərar verir. Kiçik yaşlarından incəsənət sahəsində fəaliyyətə meyilli olan gənc atasının etirazına baxmayaraq, geriye dönür. Doğma şəhərə qayıdırdan sonra Poçt və Teleqraf Nazirliyində xüsusi tapşırıqlar üzrə baş mütəxəssis

Nazirlər Şurası tərəfindən təsdiq olunsay da, gerbin qəbulunun 28 may 1920-ci ildə elan olunacağı qərara alınmışdı. Amma cəmiyi 23 ay yaşayan yeni hökumət kommunist-bolşevik ordu-su tərəfindən devrildikdən sonra gerb məsələsi də gündəlikdən çıxdı. Odu ki, həmin vaxtdan bu günə kimi yekunlaşmayan müsabiqənin “nəticələri” ictimaiyyət arasında müxtəlif cür yo-

Bethoven

Cümhuriyyəti” sözləri yazılmışdır...

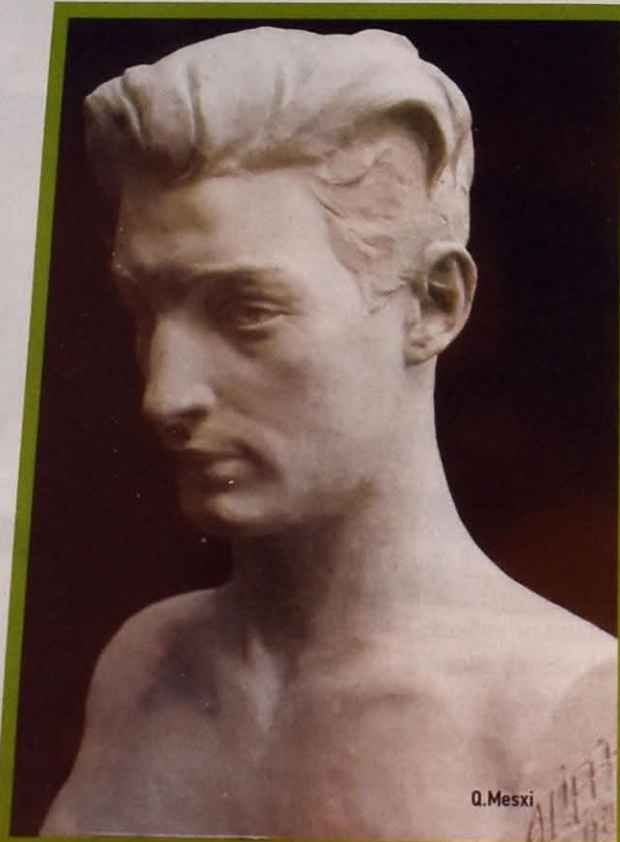
1919-cu ildə AXC parlamenti 100 gənci Avropaya təhsil almağa göndərməyə qərar verəndə həmin siyahıda yer almaq istəyənlərin sırasında Zeynalabdin Əliyevin adını görməyi, yaqın ki, təbii saymaq olar. Onun Təhsil nazirinin adına yazdığı ərizəsində Avropanın iki təhsil ocağından birində oxumaq arzusu bildirilir. Bunlar Frankfurt-Mayn şəhərindəki Siyasi-İqtisadi Akademiya və heykəltəraşlıq-memarlıq üzrə təhsil ala biləcəyi İtaliyanın Roma və yaxud Toskano şəhərlərinin ali məktəbləri idi. Seçim məsələsinə çox ciddi yanaşan münisiflər heyəti onun İtaliyanın Peruca şəhərinə göndərilməsinə qərar verir. Həm Zeynalabdinin, həm də Avropanın digər ölkələrində milli hökumət hesabına təhsil almağa göndərilmiş azərbaycanlı tələbələrin AXC-nin süqutundan sonra hansı vəziyyətə düşdükələri izahatsız da məlumdur.

“Zeynalabdinin Parisdə yaşayan Ceyhun bəy Hacıbəyliyə yazdığı üç məktubundan onun maddi sıxıntılar içində ömür sürdüyünü duymaq o qədər də çətin deyildir. Bununla belə, o, heç nədən “xalq düşməni” elan olunmamaq üçün geri qayıtmamağa qərar verir, təhsilini başa vurmaq arzusu ilə çalışır və 1923-cü ildə Perucada yerləşən “Accademia di Belle Arti”ni “heykəltəraşlıq professoru” diplomu ilə bitirir.

zulmaqdadır. Bəzi tədqiqatçılar Zeynalabdin Əliyevin milli gerbin müəllifi olduğunu bildirsələr də, “Odlu yurd” jurnalında (1930-cu il, aprel) ilk dəfə M.Ə.Rəsulzadə tərəfindən ictimailəşdirilən gerbin eskizinin müəllifi kimi abxaz əsilli knyaz A.Şerəşadze göstərilmişdi. Bu məqalədə o da bildirirdi ki, həmin gerb müsabiqənin yekunu elan olunmamışdan bir ay əvvəl – aprel ayında artıq parlament binasında asılmışdı...

Gerb məsələsi bir qədər müəmmalı olsa da, Zeynalabdinin Azərbaycan Parlamentinin açılışına həsr olunmuş medalın və AXC dövrünün ilk markalarının müəllifi olması birmənalıdır. Bürüncdən hazırlanmış döş və xatirə medalının əsas üzündə parlament binasının bir qədər qabarıq təqdim olunmuş görünüşü, kənarlarında parlayan günəşin fonunda müstəqil Azərbaycan parlamentinin yaranmasını rəmzi tutumda ifadə edən, pərvaz çıxıntısından asılmış bayraq təsvir olunmuşdur. Medalın əks tərəfində baş verən hadisənin vaxtı – 7 dekabr 1918-ci il yazılmış, səkkizguşəli ulduzun və ayparanın təsviri dairəvi formada lələklə əhatələnmişdir. Diametri 3 sm olan döş medalının çəkisi 8,1, xatirə medalının çəkisi isə 12,3 qram idi.

Tədqiqatçılar 1919-cu ilin 20 oktyabrında buraxılmış ilk poçt markalarının eskizlərinin Zeynalabdin Əliyev tərəfindən hazırlandığı qənaətindədirlər. Dəyəri 10, 20, 40 və 60 qəpik, 1, 2, 5, 10, 25 və 50 manat olan markaların üzərində müxtəlif təsvirlər vardır. Əlində üçrəngli bayraq tutmuş əsgər, Şirvanşahlar sarayı, Atəşgah və əli oraqlı biçinçinin rəngli qrafik təsvirləri həmin markaların bədii tərtibatını təşkil edir. Bütün markaların üzərində Azərbaycan və fransız dillərində “Azərbaycan

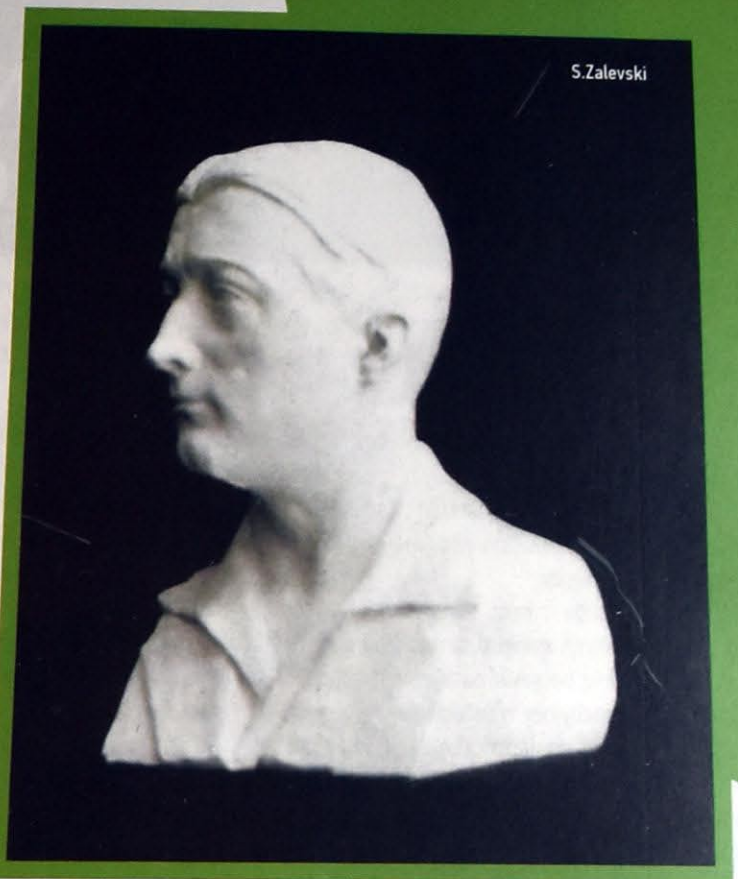
Q. Mesxi

Təhsildən sonra o, çox qısa bir müddətdə tanınmış heykəltəraşlardan birinə çevrilir və məşhurlaşır. Onun sifarişləri durmadan artır və İtaliyada öz fərdi sərəgisini də təşkil edir. Azərbaycanlı heykəltəraşa öz portretinin hazırlanmasını sifariş verənlərin sırasında tanınmış opera müğənnisi və rejissoru Siqizmund Zalevski də var. Əvvəllər Sankt-Peterburq İmperator Teatrında, sonra isə məşhur “La Skala” Teatrında çalışan sənətkarın portretini Zeynalabdin Əliyev naturadan işləmişdir. C.Hacıbəylinin arxivində saxlanılan bir fotoda onun heykəltəraşın emalatxanasında baş tutan yaradıcılıq prosesində iştirak etdiyini görmək mümkündür. Bədii hallında realist-gerçəkçi yapma üsuluna üstünlük verilən bu portretdə opera müğənnisinin çox inandırıcı obrazı yaradılmışdır. Plastikanın axıcılığına üstünlük verən müəllif bununla da yaradıcı insanın zahiri statikliyinin daxili mənəvi zənginlik üzərində zəmin tapdığına tamaşaçısını inandırır...

Onun 1920-ci illərdə işlədiyi digər bir portret isə dünya şöhrətli alman bəstəkarı Lüdvig van Bethovena həsr olunmuşdur. Dahi musiqini gənlik çağında – həyatının təzadlı hadisələrlə dolu dövründə təsvir edən heykəltəraş gənc bəstəkarın özünə qapılmış durumunda, naməlum istiqamətə zillənmiş baxışlarında yaradıcı qayğılarını mənəvi sarsıntılar burulğanında həll etməyə məhkum görkəmli şəxsiyyətin tutumunda bədiiləşdirməyə nail olmuşdur. Burada da müəllifin realist-gerçəkçi sənət estetikasına tapınması dahi sənətkarın obrazını səciyyələndirə biləcək xüsusiyyətlərini təsirli formabijimdə göstərməyə imkan vermişdir...

Real bədii şərhin hakim olduğu “Tələbə Q. Mesxinin portreti” əsərində də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ilk professional heykəltəraşının zəngin bədii ənənələrə malik İtaliya plastika sənətinə bələdçiliyi duyulur. Yumşaq-incə yapma üslubu ilə, həm də geniş bədii ümumiləşdirmələrə nail olan tişə ustası obrazının duyğulandırıcı cəlbediciliyini əldə etmişdir...

Tədqiqatçılar Tükiyədə nəşr olunan “Azərbaycan Yurd

S. Zalevski

Bilgisi” toplusunda işıq üzü görən “Azərbaycanın gözəl abidələri haqqında” (1934, müəllifi heykəltəraş Zeynal A. Saray) və “Azərbaycanlı Zərdüştün məbədlərinin tarixi” (1954, müəllifi Zeynal Akkoç) məqalələrinin də Zeynalabdin Əliyev tərəfindən yazıldığı qənaətindədirlər. Onlar illüstrasiyalarla müşayiət olunan bu yazılarda müəllifin Azərbaycan memarlığının inciləri barəsində qənaətlərinin professionallığı ilə diqqət çəkdiyini bildirirlər.

Sovet dövründə (Mövsum Əliyev) və müstəqillik illərində (Ədalət Tahirzadə, Mübariz Süleymanlı, Zaur Əlizadə, Nigar Abutalıbova) Zeynalabdin Əliyevin həyat və yaradıcılığı barəsində respublika mətbuatında yer almış yazılarda (bu yazının hazırlanmasında da həmin məlumatların bəziləridən istifadə olunub) məlumatların bir o qədər zəngin olmaması, ilk növbədə, onun Bakı ilə əlaqəsinin yoxluğu ilə izah oluna bilər. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, onun İtaliyadakı çətin vəziyyəti və gələcək planları barəsində əsasən C.Hacıbəyliyə yazdığı məktublardan məlumat almaq mümkündür. Bu məktublara istinad etsək, onda onun təhsildən sonra ABŞ, Braziliya, Türkiyə və s. ölkələrdə fəaliyyət göstərdiyini ehtimal etmək olar... ♦

Ziyadxan Əliyev
Əməkdar incəsənət xadimi,
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru